

Powtórzenie materiału z zakresu semestru VI – literatura współczesna.

Na świecie

Dziedzictwo epoki

II połowę XX wieku na świecie określiły:

- dziedzictwo II wojny światowej – temat dominujący w literaturze, filmie, sztuce;
- podział świata na dwie strefy – blok komunistyczny i zachód, a także rywalizacja dwóch mocarstw: ZSRR i USA;
- rozwój filmu, potem telewizji, w końcu wieku ekspansja nowego medium – internetu;
- rozwój wszelkich form komunikacji; telefonia transport – od upowszechnienia samochodu po super szybkie samoloty;
- ekspansja kosmosu (I człowiek na księżycu – 1969 rok).

Nurty:

- **Egzystencjalizm** – nurt w kulturze; filozofii, literaturze (Jean Paul Sartre, Albert Camus) sztuce. Jedno co pewne – to egzystencja, życie ludzkie, lecz jest absurdem. Człowiek jest sam w kosmosie, nie ma Boga (jeśli jest skazał człowiek na samotność).
- **Behawioryzm** – Tylko to co możemy zaobserwować jest prawdą o człowieku – w oparciu o taką myśl powstaje nurt w psychologii i literaturze wykorzystujący doświadczenie, obserwację z zewnątrz zachowania ludzkiego.
- **Postmodernizm** – nurt wychodzący z założenia, „wszystko już było”. Literatura znalazła się w stanie wyczerpania, nie można stworzyć nic prawdziwie nowatorskiego, można za to przetwarzać, odwoływać się do źródeł parodiować i nadawać im nowe sensy.
- **Realizm magiczny**: modny kierunek w literaturze iberoamerykańskiej. Polega na stwarzaniu w powieści świata fantastycznego, magicznego – ale tak jakby był najprawdziwszy, przy zachowaniu wszelkich wymogów realizmu.
- **Kierunki awangardowe w literaturze i sztuce**: antyteatr (Beckett), antypowieść, nowy typ poezji.
- **Ważna rola dokumentu: literatura faktu** – obejmuje utwory będące relacjami z autentycznych wydarzeń, mające charakter dokumentarny. Ten typ literatury dokumentuje zjawiska epoki: zbrodnie totalitaryzmów sowieckiego i faszystowskiego, także czasów wojny.

Dwie ważne lektury:

Dżuma – Albert Camus

(powieść paraboliczna)

Temat:

- Akcja powieści Camusa toczy się w Oranie w 194... r Na miasto spada zaraza, zostaje zamknięte, bohaterowie przyjmują różne postawy wobec zagrożenia; od aktywności i walki po

strach i bierność. Tematem jest więc społeczność ludzka wobec zagrożenia, zaraza, miasto, etyka.

- Tematem jest totalitaryzm – jako siła zła, którą symbolizuje dżuma.
- Powieść podejmuje też zagadnienie misji i mocy człowieka skazanego przez los na godzinę próby.

Co jest ważne?

- **Sens utworu:**
Pisarz śledzi postawy i czyny tych, którzy zostali. Sytuacja i wybory człowieka postawionego wobec spraw i wydarzeń ostatecznych, wobec zagrożenia. Powieść jest też protestem przeciw złu i totalitaryzmowi, wyznacza człowiekowi miejsce w walce z nimi.
- **Główny bohater:**
Bernard Rieux – jest lekarzem z powołania, niesie pomoc bez względu na wynagrodzenie. Prezentuje aktywną, bohaterską postawę, uosabia szlachetność i uczciwość. Dla Rieux dżuma to wróg i trzeba podjąć z nią walkę. Wartości, w które wierzy doktor, to przyjaźń i miłość
- **Kompozycja:**
Dżuma jest powieścią-parabolą. Oznacza to, że wydarzenia i świat w niej przedstawione są pretekstem do głębszych przemyśleń, do przekazania uniwersalnych prawd o ludzkiej egzystencji.
- **Znaczenia tytułu:**
DŻUMA TO:
 - choroba
 - upostaciowanie zła
 - metafora totalitaryzmu
 - metafora wojny• symbol zagrożenia, które nigdy nie zanika.

Co pisać, z czym kojarzyć?

- Mottem utworu jest wypowiedź Daniela Defoe – autora znakomitej relacji o dżumie londyńskiej pt. *Dziennik roku zarazy* (wydany w 1722 roku): *Jest rzeczą równie rozsądną ukazać jakiś rodzaj uwięzienia przez inny, jak ukazać coś, co istnieje rzeczywiście, przez coś innego, co nie istnieje* To dowodzi paraboliczności utworu.
- Warto doktora Rieux zestawić z polskim Tomaszem Judymem – to podobne, ale zarazem różne postawy lekarzy, rozumienia lekarskiej misji.
- Pytanie o etykę, granice człowieczeństwa, wybory w chwilach próby stawiają także; Józef Conrad Korzeniowski, Antoine Saint Exupery, Gustwa Herling Grudziński.
- W *Dżumie* spotykamy się z refleksją o życiu ludzkim w duchu egzystencjalny, Czyż nie jest wielką niewiadomą i absurdem zaraza spadająca na człowieczeństwo, zabijająca dziecko, podobnie jak wojna, totalitaryzm czy inny kataklizm? Czy człowiek nie jest samotny wobec takich sił? Camus twierdzi, że to co pozostało człowiekowi by obronić swoją godność to aktywna postawa wobec zła.

Folwark zwierzęcy – George Orwell

Temat:

- Fabuła *Folwarku zwierzęcego* rozgrywa się na fermie pana Jonesa, zwanej folwarkiem dworskim – dochodzi tu do buntu zwierząt przeciw ludziom. Zwierzęta zwyciężają, ale potem same muszą poradzić sobie z organizacją nowego porządku. Rozpoczyna się rywalizacja o władzę – kolejne przewroty, manipulacja ideami rewolucji, w końcu zwycięża państwo totalitarne – powrót starej niesprawiedliwości, komitety z człowiekiem.
- Tematem są „mechanizmy totalitaryzmu, sprawowania władzy, zniewolenia jednostki, maszynę propagandy i manipulacji”. Pisarz obnaża działanie systemów totalitarnych takich jak komunizm. Ukazuje metody dochodzenia do władzy i sposoby jej utrzymania. metody manipulowania społeczeństwem.
- Utwór jest obrazem rewolucji – jej kolejnych etapów i skutków.

Co jest ważne?

- Wzorem, wg którego budował świat powieści, była Rosja Radziecka, *Folwark Zwierzęcy* wydano po raz pierwszy w 1945 roku, w postaciach Orwella doszukiwano się jako prototypów przywódców rewolucji w Rosji.
- *Folwark zwierzęcy* jest protestem przeciw totalitaryzmowi i przemocy w ogólnym ujęciu, nie tylko komunistycznym.
- Kompozycja: to mikropowieść, powieść parabola, opowiadanie alegoryczne, satyra. Paraboliczność polega na tym, że na przykładzie losów zwierząt pokazane są prawidłowości, które dotyczą człowieka, typy zwierząt wyobrażają typy ludzkie – przywódcy, wiernego ideowca, donosiciela itp.

Co pisać, z czym kojarzyć?

- Orwell zapożycza literacki chwyt z bajek. Bajki miały wymowę paraboliczną, a bohaterowie tego gatunku – lisy, kruki, owce, szczury reprezentowały świat ludzi. „Orwell konstruuje rozbudowaną, prozatorską, satyryczną i paraboliczną bajkę”.
- Pisarz wykorzystuje komizm do pokazania tematu bolesnego, poważnego wręcz tragicznego.
- Temat rewolucji nie jest w literaturze nowy; zestaw z *Nie Boską komedią* Zygmunta Krasińskiego, z *Przedwiośnią* Żeromskiego, z *Szewcami* Witkacego. Nigdzie nie zyskuje pozytywnego obrazu.
- Można powiedzieć, że Orwell dokonuje literackiego eksperymentu – na zamkniętej społeczności bada i ukazuje procesy zachodzące w dobie rewolucji, buntu i walki w władze.

Literatura w Polsce

1. Czasy II wojny światowej (1939-1945)

Twórczość Kolumbów:

- Krzysztof Kamil Baczyński
- Tadeusz Gajcy

2. lata powojenne (1946-1968 (70))

- Literatura socrealistyczna.
- Debiut pokolenia współczesności:
- Zbigniew Herbert,
- Marek Hłasko,
- Stanisław Grochowiak,
- Miron Białoszewski.
- Debiut pokolenia Nowej Fali.

3. dekada 70 (1970-1980)

- dekada Gierkowska
- propaganda sukcesu
- poezja opozycji: Ernest Bryll
- twórczość emigracyjna Czesław Miłosz, Stanisław Barańczak

4. koniec wieku (1980-2000)

- literatura II obiegu
- zniesienie cenzury
- literatura młodych pisarzy: Paweł Huelle, Marcin Świetlicki

Dziedzictwo epoki:

- **poezja poetów wojny – Kolumbów rocznik 1920**
Kolumbowie – określenie z powieści Romana Bratnego *Kolumbowie. Rocznik 20* (1957). Jej bohaterami są młodzi powstańcy urodzeni około 1920 roku. Mianem nazwano pokolenie ze szczególnym uwzględnieniem poetów – żołnierzy tego czasu, którzy walczyli i większości zginęli w powstaniu warszawskim. Najwartościowszym dziedzictwem kultury polskiej jest poezja Krzysztofa Kamila Baczyńskiego.
- **dokument – zapis wojny i zbrodni totalitaryzmu**
Literatura zaowocowała w tej dziedzinie formami krótkimi, jak:
 - *Medaliony* Zofii Nałkowskiej,
 - *Opowiadania* Tadeusza Borowskiego (choć te są beletryzowane),
 - *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall.

Powieści dłuższe to np. *Inny Świat* Gustawa Herlinga Grudzińskiego, *Początek* Andrzeja Szcypiorskiego.

W późniejszych latach stulecia rozwój literatury faktu, zwłaszcza biografizmu i autobiografizmu jeszcze wzrósł – stał się metodą dokumentacji zdarzeń współczesności.

- **poezja pokolenia Współczesności**
- **lingwizm** Mirona Białoszewskiego,
- **turpizm** Stanisława Grochowiaka,
- **klasycyzm** Zbigniewa Herberta,
- opowiadania o czarnej rzeczywistości socjalizmu Marka Hłaski.
- **poezja Nowej Fali**
To głównie twórczość **Stanisława Barańczaka** i Ewy Lipskiej. Poezja odnosząca się do zjawisk współczesności, protestująca przeciw systemowi upodlającemu człowieka, a w tym celu wykorzystująca właściwości języka.

- **nurt chłopski w literaturze**
- zarejestrowanie awansu wsi po II wojnie światowej
- *Konopielka* Edwarda Redlińskiego
- *Pałac, Kamień na kamieniu* Wiesława Myśliwskiego, *Tańczący jastrząb* Juliana Kawalca.
- **twórczość noblistów i indywidualności twórczych**
- Czesław Miłosz
- Wisława Szymborska
- Zbigniew Herbert
- Tadeusz Różewicz
- Ernest Bryll
- Sławomir Mrożek
- Papieża Jana Pawła II

Przemiany polskie – te daty trzeba pamiętać:

1. Po roku 1945:

- podział na literaturę krajową i emigracyjną;
- w kraju: silna ingerencja systemu politycznego: doktryna realizmu socjalistycznego od 1949;
- w literaturze uznawanej przez władze – kult Stalina i komunizmu, powieść socrealizmu;
- próby uniezależnienia od władz – wydawanie literatury w drugim obiegu.

2. Październik 1956 – odwilż

- po śmierci Stalina w 1953, odwilż polityczna, krytyka kultu jednostki, amnestia więźniów politycznych
- samokrytyka władz komunistycznych w ZSRR i Polsce
- krwawo stłumione w czerwcu 1956 protesty robotników w Poznaniu
- chwilowe otwarcie na Zachód: pojawiły się utwory Sartre'a, Camusa, Becketta itp. Zaczęto wydawać pisarzy emigracyjnych, np. Gombrowicza. Nastąpił czas bujnego rozwoju polskiej literatury, zwłaszcza poezji.

Ważne debiuty tego czasu:

Poezja:

- **Debiuty spóźnione:** (starszych poetów) Zbigniew Herbert (*Struna światła*), Miron Białoszewski (*Obroty rzeczy*)
- **Debiuty właściwe (młodych)** : Stanisław Grochowiak (*Ballada rycerska*), Ernest Bryll, Jerzy Harasymowicz, Andrzej Bursa

Proza:

- Marek Hłasko (*Pierwszy krok w chmurach*), Marek Nowakowski (*Ten stary złodziej*)

Dramat:

- Sławomir Mrożek

3. Marzec 1968

- Do 1968 – mała stabilizacja (termin zaczerpnięty ze sztuki Tadeusza Różewicza);

- Styczeń 1968 zdjęcie ze sceny *Dziadów* w reżyserii Kazimierza Dejmka (w roli Konrada Gustaw Holoubek);
- seria wystąpień studenckich – protest do sejmu podpisało ponad 3 tysiące studentów i pracowników Uniwersytetu, 8 marca w Warszawie uczestników zamieszek pobito i aresztowano. Zaczęły się czystki na uczelniach.
- Fala antysemityzmu – wyjazd wielu Żydów z Polski
- Narastanie kryzysu gospodarczego (m.in. podwyżki cen) – protest robotników na Wybrzeżu w grudniu 1970. strajki w stoczniach w Gdańsku i Szczecinie – władze użyły wojska.
- Pokolenie Nowej Fali: debiutujący pod koniec lat 60: s Stanisław Barańczak, Adam Zagajewski, Ewa Lipska, Julian Kornhauser, Ryszard Krynicki. Ich twórczość (szybko zresztą objęta zapisem cenzorskim) to poezja buntu przeciwko rzeczywistości społecznej, a zwłaszcza zakłamanemu językowi propagandy.

4. Dekada 1970-80

- lata siedemdziesiąte – to czas propagandy sukcesu (I sekretarzem partii od 1970 był Edward Gierek) i narastania coraz liczniejszych protestów.
- W czerwcu 1976 stłumiono strajki robotników, m.in. Ursusa, Radomia, Płocka. Powstaje Komitet Obrony Robotników, pomagający ofiarom aresztowań i pobić.
- Od 1977 pojawia się coraz więcej pism niezależnych (m.in. *Zapis* czy *Puls*), wydawane były książki poza zasięgiem cenzury (to literatura drugiego obiegu), powstał tzw. Latający Uniwersytet.
- 1978 – Polak Karol Wojtyła zostaje papieżem.
- Narasta atmosfera społecznego oporu – I wizyta papieża w Polsce – 1979 r.,
- 1980 – Czesław Miłosz otrzymuje literacką nagrodę Nobla.
- Fala strajków (czerwiec w stoczni gdańskiej) zakończony w październiku 1980 rejestracją NSZZ Solidarność.
- Data przełomową był 13 grudnia 1981 – generał Jaruzelski ogłasza stan wojenny w Polsce.
- 1981 – wprowadzenie stanu wojennego. Strajki zaczęto krwawo tłumić (przykładem może być 9 zabitych w kopalni Wujek).

5. Data przemiany ustrojowej – 1989

1989 – To rok odzyskania suwerenności, zapoczątkowania istotnych przemian ustrojowych:

- obrady Okrągłego Stołu,
- klęska komunistów w wyborach – 4 czerwca 1989.
- Literatura przestała być podzielona na tę oficjalną i tę z drugiego obiegu – zniesiono cenzurę.
- Młodzi twórcy będą odchodzić od literatury upolitycznionej, szukać nowych tematów i środków wyrazu.

Ważne debiuty lat dziewięćdziesiątych:

Paweł Huelle, Andrzej Stasiuk, Marcin Świetlicki, Olga Tokarczuk.

Przegląd lektur

Dramat

Kartoteka Tadeusza Różewicza

(Awangardowy dramat – antytetatr)

Temat:

Człowiek w powojennej rzeczywistości – jego miejsce w świecie, jego psychika i życie – to temat główny, ale ujęty nowatorsko. Rzeczywistość dramatu jest absurdalna – w centrum sceny, w leży Bohater, bez określonego wieku i imienia. Raz jest małym chłopcem, raz dorosłym mężczyzną, raz mówią do niego Kaziu, a za chwilę Dzidku itd. Leżącego Bohatera odwiedzają: rodzice, sekretarka, żona, inne postacie....Towarzyszy mu na scenie Chór Starców.

Co jest ważne?

- Tytuł: *Kartoteka* to wrywkowe karty z życia Bohatera. luźne, niepowiązane i nieuporządkowane zdarzenia, fakty, rozmowy. To także świadomość postaci – strumień luźnych skojarzeń i pomysłów.
Tytuł oddaje nowatorską technikę dramatu.
- Pozycja horyzontalna bohatera – jest dotknięty klęską bierności, bezsilności i wewnętrznej pustki. Bohater nie wstanie – utracił niewinność dzieciństwa, wiarę w jakiegokolwiek wartości, w miłość, w człowieka. A że jest to człowiek-każdy – reprezentuje los całego wojennego pokolenia.
- Kreacja bohatera – jest antybohaterem i parodiuje klasyczną estetykę dramatu. Ogólna niemożność, utracone wartości i życie w rozsypce – oto jego cechy.
- Obraz rzeczywistości zawarty w dramacie to świat groteski, śmiesznych postaw i fałszywych wartości. „Czasy są niby duże, ale ludzie trochę mali” mówi Bohater. Wszyscy zmęczeni są „postawą pionową”, panuje ogólna bierność, nie ma żadnych wielkich idei.
- Koncepcja teatru w *Kartotece* jest buntem przeciw utartym szablonom i formom. Bohater nie musi działać – jest antybohaterem. Różewicz przywołuje różne konwencje, by je ośmieszyć (np. typ bohatera romantycznego i konwencję klasyczną – chór).

Co pisać, z czym kojarzyć?

- Tadeusz Różewicz jest uznanym poetą. Oprócz tego jest dramaturgiem nowatorem Sam często mówi o teatrze „realistycznym i poetyckim” – bo inspiracją wielu jego utworów stała się poezja.
- *Kartoteka* to absolutnie nowatorska forma teatru. Jej cechą jest „dramaturgia otwarta”, czyli taka konstrukcja, która odbiega od klasycznych reguł teatru, jest luźnym zlepkiem „wysepek”, ramową strukturą bez zamknięcia.
- Taka forma podąża za przesłaniem dramatu. Ma ona swoją jakością wykazać tragedię człowieka współczesnego – jego życia w rozsypce i jego stosunek do tradycji.
- Koncepcja antyteatru, kojarzy się z angielskim twórcą – Samuelem Beckettem, ale można wskazać jej polskie źródła: choćby twórczość Witkacego i Witolda Gombrowicza.

Tango Sławomira Mrożka

(Dramat awangardowy)

Tematyka:

- Zdarzenia w wielopokoleniowej rodzinie Stomilów – która jest nieco dziwna: dziadkowie udają nastolatków, rodzice protestują przeciw wszelakim konwencjom: stroju, zachowania, moralności – syn Artur pragnie ładu, odwołuje się do tradycji starych form – czyli obserwujemy odwrócenie zwyczajowych rodzinnych relacji.

- Temat rewolucji – pociąga za sobą kontrrewolucję – pragnienie ładu Artura, próbę zamachu stanu przez wprowadzenie dawnych wartości. Zwycięża zaś „siła” – totalitarny, groźny, bezmyślny Edek. I jest to świetnym zobrazowaniem dziejów rewolucji społeczno-politycznych tego świata

Co jest ważne?

- abstrakcyjny dowcip językowy Mrożka (czasem jest protestem przeciw zafałszowaniom oficjalnej mowy naszego języka);
- „anatomia upodlenia” – przestroga i analiza następującej prawidłowości: zagrożenie atakuje samotnego i osaczonego człowieka; człowiek buntuje się, lecz ulega groźnej sile, poddaje się jej, a nawet zaczyna z nią współdziałać
- krytyczny i sceptyczny stosunek do mitów i kanonów polskich, (wieszczka, inteligenta, bohatera romantycznego)
- kreacja Artura jako współczesnej wersji bohatera romantycznego
- Finał dramatu – pesymistyczny – zwyciężyły bezmyślność i siła, kryzys wartości jeszcze się powiększył

Co pisać z czym kojarzyć?

- Z *Weselem* Wyspiańskiego Podobna jest tu rola tańca zamieszczonego w końcówce utworu i ogarniającego społeczność.
- Z *Szewcami* Witkacego gdyż oba dramaty traktują o rewolucji, oba ukazują ciągłą zmienność zwycięzców i zwyciężonych,

Dzieła polskiej prozy

Medaliony Zofii Nałkowskiej

(Literatura faktu)

Tematyka:

- *Medaliony* należą do literatury lagrowej.
- Prezentują losy ofiar faszyzmu – zawierają historie wstrząsające: wyrób mydła z ludzi, koszmar obozów koncentracyjnych, prześladowanie żydów, rzeczywistość wojenną i obozową.
- Każde opowiadanie poświęcone jest innej postaci – sumie przypominają nagrobne medaliony – stąd tytuł.

Co jest ważne?

- Materiał autorka zebrała podczas pracy w Komisji do Badań zbrodni hitlerowskiej, której była członkiem.
- Narracja – tworzą ją fragmenty relacji, zawsze prezentowane z punktu widzenia osób mówiących.
- Bohaterowie – to zwykli, szarzy ludzie, mówią własnym językiem i prezentują tylko własny, wycinek wojennej rzeczywistości, widziany tylko z własnej perspektywy.
- Styl opowiadań jest zwięzły, surowy, pozbawiony komentarzy – przedstawiane fakty mówią same za siebie.

Motto: „Ludzie ludziom zgotowali ten los. – jako wyraz przerażenia, że ludzie stworzyli faszyzm, hitleryzm, piece i miejsca kaźni, że są autorami tak strasznej rzeczywistości.

Co pisać z czym kojarzyć?

W opowiadaniach uderza istnienie dwóch perspektyw:

- Pierwsza – fragmentaryczna, pole wokół jednostki, która postrzega tylko przestrzeń wokół siebie – jest to perspektywa widzenia bliskiego, prawd dotyczących poszczególnych bohaterów.
- Druga – scalona, panoramiczne spojrzenie na prawdę o obozach – tak straszna, że wydaje się niemożliwa, rzeczywistość „widzenia dalekiego”.

Medaliony wpisują się w krąg utworów dokumentujących istnienie i zbrodnię obozów koncentracyjnych, holocaustu, a także przemian w psychice człowieka w chwili grozy, w warunkach skrajnych. (zestaw z *Opowiadaniem* Borowskiego, *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall, literaturą łagrową).

Zdążyć przed Panem Bogiem Hanny Krall

(Reportaż – literatura faktu)

Tematyka:

- Tematem reportażu-wywiadu Hanny Krall jest martyrologia Żydów w okresie II wojny światowej.
- Główna oś to wywiad z zastępcą komendanta ŻOB-u (Żydowskiej Organizacji Bojowej) – Markiem Edelmanem – po wojnie lekarzem kardiologiem.
- Ważnym tematem jest walka człowieka ze złem i jego miejsce w historii – reportaż Krall dowodzi, że człowiek nie jest bezradny – może zdążyć, podjąć pojedynek z losem, Bogiem śmiercią.

Co jest ważne?

- Utwór ukazuje dwie rzeczywistości: wojenną przeszłość, i późniejszą teraźniejszość: ratowanie ludzkiego życia w szpitalu przez lekarza. Obie są „wyścigiem z Panem Bogiem”, oznaczonym celem: zdążyć!. Zdążyć połknąć cyjanek – zanim hitlerowcy znajdą cię, by zabić i torturować. Zdążyć operować, zanim choroba zabierze pacjenta – uratować ludzkie życie.
- Kompozycja utworu to reportaż oparty o **wywiad + relację odautorską**, w jej ramach zawiera autorka rozmowę, opis, informację.
- Deheroizacja bohaterów – ludzie zmagający się ze złem są tylko ludźmi, nie obcy im głód, strach, oszustwa.

Co pisać z czym kojarzyć?

- Hanna Krall prezentuje walkę i bohaterstwo Żydów. Ukazuje w tym także wstrząsające obrazy życia w getcie; chorobę głodową, śmierć dzieci, samobójstwa, handel numerkami życia...
- Hanna Krall – jak twierdzi – dokonuje „odwirowania z rzeczy nieważnych”. Operuje bardzo oszczędnym stylem. Tylko w takiej formie cierpienie i tragizm Żydów getta, walka o godność, opowieść o bohaterstwie i przyjaźni mogą być prawdziwe.
- Utwór jest jednym z literackich dokumentów holocaustu – łatwo zestawić go z innymi: *Opowiadaniem* Borowskiego, *Początkiem* Szczypiorskiego, *Medalionami* Nałkowskiej, *Rozmowami z katem* Moczarskiego, z filmami takimi jak *Korczak*, *Polskie drogi*, *Pianista*.

Inny świat Gustawa Herlinga-Grudzińskiego

(Powieść autobiograficzna)

Tematyka

Inny świat opisuje dwa lata obozowego życia autora – od aresztowania za przestępstwo „bycia Polakiem” po styczeń 1942 – kiedy to po głodówce protestacyjnej został zwolniony i przedostał się do armii Andersa. Kolejne części utworu dotyczą różnych sfer obozowego życia: praca, posiłki, choroba, spotkania z ludźmi z zewnątrz.

Suma składa się na całość, która ma być nie tylko dowodem potworności, lecz także próbą analizy i zrozumienia tak niepojętego systemu:

- selekcja i niszczenie słabszych (klasyfikacja ludzi według kotłów);
- wyższość więźniów przestępczych (urków) nad politycznymi;
- śmierć – wciąż obecna i stanowiąca cały proces: od chorób, głodu, męki psychicznej, po koniec życia;
- samobójstwo staje się aktem wolności i stanowienia o sobie;
- katorżnicza praca;
- wzajemna nieufność i powszechne donosicielstwo;
- sponiewieranie ciała ludzkiego: odmrożenia, wypadanie zębów i włosów, kurza ślepotą;
- absolutna zmiana znaczeń wartości takich jak miłość, wolność, miłość fizyczna, macierzyństwo.

Co jest ważne?

- Autor sam przeżył sowiecki obóz w Jercewie – dokonuje beletryzacji faktów, lecz wszystkie są prawdziwe, dlatego mamy do czynienia z literaturą faktu. .
- *Inny świat* jest chłodną relacją, nie przesyconą zbyt dużym ładunkiem emocji, ale też nie pozbawioną refleksji filozoficznej
- **Kostylew** i jego proces samookaleczenia. „Ręka w ogniu” to bunt Kostylewa przeciw zniewoleniu, to idea: „nie będę dla nich pracował, choćby za cenę swojego cierpienia, zdrowia i życia”.
- Zagadnienie zdrady i donosu -przesłanie że nie są dopuszczalne w żadnych warunkach

Co pisać z czym kojarzyć?

- *Inny świat* – to świat łagru sowieckiego, w którym „preparuje się więźnia” – tzn. człowiek popada w stan, w którym „uczucia i myśli obłuzowują się”, „pomiędzy skojarzeniami powstają luki”, coś na kształt tępoty, posłuszeństwa, uległości – po to, aby przeżyć lub choćby uniknąć bólu czy głodu.
- W powieści Grudzińskiego da wyczuć się ideę, myśl, iż wartości moralne nie ulegają tak łatwo zniszczeniu. Wieczna niezgoda na zło – im gorsze istnieje, tym większa – wieczne poszukiwanie wymiaru człowieczeństwa – we wspomnieniu, w marzeniu, a nawet w samounicestwieniu – są hołdem złożonym „człowiekowi”.

Opowiadania (*Pożegnanie z Marią*) Tadeusza Borowskiego

(Zbiór opowiadań)

Temat:

- Realia obozu hitlerowskiego – Oświęcimia, w którym sam Borowski był więziony.
- Psychika człowieka zlagrowanego – zbrodnia hitlerizmu polegająca nie tylko na eksterminacji, ale na ukształtowaniu go w warunkach obozowych.

Co jest ważne?

- Kreacja bohatera – Tadek, który nie jest postacią pozytywnej ofiary – kombinuje, dostosowuje się do obozowych praw, sam staje się ich wytworem, cwaniakiem, który chce przeżyć. Nosi cechy

biograficzne autora – ale nim nie jest – jest literacką kreacją psychiki ukształtowanej przez system.

- Przemiana ludzkiej psychiki w warunkach obozu: ludzie obojętnieją na śmierć – w obliczu masowości i codzienności śmierci na cudze cierpienia – w obliczu ciągłego cierpienia., zapominają o dawnym życiu i wartościach.
- Biografia pisarza i – należał do pokolenia Kolumbów (ur. w roku 1922), w czasie wojny wywieziony do Oświęcimia, po wojnie włączył się w komunistyczny system w końcu popełnił samobójstwo.

Co pisać z czym kojarzyć?

- Borowski używał w swoich opowiadaniach zachodniej techniki – behawioryzmu – opisu wyglądu postaci i ich zachowania z zewnątrz, bez wnikania w duszę, przemyślenia, wnętrze.
- Borowski burzy logiczną konstrukcję postrzegania kata i ofiary i pokazuje istotę hitlerowskiej zbrodni – deformację psychiki więźniów, którzy wcale nie pozostają szlachetni i heroiczni.
- Opowiadania to szczególnie przykład literatury lagrowej – zestawiać je można z *Medalionami*, z *Rozmowami z Katem*, z esejem Szczepańskiego *Święty* o ojcu Maksymilianie Kolbe, a także z wierszami Tadeusza Różewicza ukazującymi degradację wartości i psychikę człowieka „po Oświęcimiu”.

Początek Andrzeja Szczypiorskiego

(Powieść)

Temat:

Powieść przedstawia dzieje bohaterów Irmy Seidenman, rodziny Fichtelbaumów sędziego Romnickiego i innych na tle zdarzeń XX wieku – zwłaszcza II wojny światowej. Głównym miejscem akcji jest wojenna Warszawa. Temat wiodący to stosunek Polaków do Żydów, ale także

- los Żydów i postawa Polaków wobec Holokaustu;
- walka dobra ze złem;
- totalitaryzm;
- pojęcia Boga, Polski, tolerancji;
- miłość i dojrzewanie.

Co jest ważne?

- **Tytuł** – tytuł wieloznaczny i symboliczny.
- Pesymistyczny -zapowiada narodziny zła, zbrodni – totalitaryzmu jako początku późniejszych podobnych działań nieludzkich.
- Optymistyczny – to także początek stworzenia nowego życia, nowej możliwości budowania. Nowa epoka, nowi ludzie, to zawsze rodzi nadzieje na nowe dobro.
- **Synchronia** – równoczesne, panoramiczne, a nie chronologiczne przedstawienie wydarzeń.
- **Wymiary powieści:**
 - metafizyczny,
 - historyczny,
 - etyczny,
 - psychologiczny.

Co pisać, z czym kojarzyć?

- Z tematem martyrologii żydowskiej: podejmują go też:
 - opowiadania Tadeusza Borowskiego,
 - *Wielki Tydzień* Jerzego Andrzejewskiego,
 - *Zdążyć przed Panem Bogiem* Hanny Krall,
 - *Pianista* Władysława Szpilmana (adaptacja filmowa w reżyserii Romana Polańskiego).
- Z motywem karuzeli obok płonącego getta – Wiersz Czesława Miłosza (*Campo di Fiori*).
- Z obrazem wojennej Warszawy – łatwo zestawić z następującymi utworami:
 - **Aleksander Kamiński** – *Kamienie na szaniec* – opowieść o losach warszawskiej młodzieży działającej w organizacjach harcerskich,
 - **Melchior Wańkowicz** – *Ziele na kraterze* – wzruszająca opowieść o losach rodziny pisarza w okupowanej stolicy, o śmierci Krystyny – córki Wańkowicza, która zginęła podczas powstania warszawskiego,
 - **Jarosław Iwaszkiewicz** – *Ikar*. Opowiadanie o chłopcu aresztowanym w Warszawie przez Niemców.

Zobacz: